

Oprindelsen til Ordet 'Vederlag' i 'Vederlagsret'.

Ludv. F. A. Wimmer.

(Meddelt i Mødet den 11te Febr. 1898.)

'Vederlagsretten' er som bekendt det Navn, hvormed Knud den stores 'Hirdskraa' almindelig betegnes, og Navnet har for saa vidt gammel Hævd, som det bruges i de ældste Haandskrifter, hvori Lovens danske Tekst er bevaret. Denne begynder nemlig med Ordene: Thetta ær withirlaxret, ther knut konung waldemars søn oc absolon ærkebiscop [lode] skriwa, swa som war i gambla knuts dagha, «Dette er Vederlagsretten, som Kong Knud Valdemarssøn og Ærkebiskop Absalon lod opskrive, saaledes som den var i Knud den gamles Dage». Alligevel er Ordet 'Vederlag' i denne Forbindelse — jeg vil ikke just sige et sprogligt Misfoster, men i al Fald et ved Misforstaaelse dannet Ord fra en forholdsvis sen Tid, hvad jeg skal søge nærmere at paavise, i det Haab, at dette Ord da efterhaanden vil forsvinde af historiske og retshistoriske Skrifter, i hvilke det har fundet almindelig Indgang.

Det er en ret anselig Litteratur, der drejer sig om dette Ord, lige siden St. Stephanus 1642 udgav Sven Aggesöns latinske Bearbejdelse af Loven. Denne er nemlig overleveret baade i en gammeldansk Tekst og i Gengivelser (Omskrivninger) paa Latin af Sven Aggesön og Saksé. Saksés Omskrivning har dog ingen

Betydning for den rent sproglige Undersøgelse, som jeg her vil anstille, da han ikke anfører det gamle danske Navn paa Loven, hvilket vi derimod finder hos Sven Aggesön.

For at sikre Undersøgelsens Grundlag maa vi altsaa vende os til de gamle Kilder selv, den danske Tekst og Sven Aggesöns Bearbejdelse, som paa flere Steder er en ligefrem Oversættelse af den danske Tekst. Svens latinske Tekst blev første Gang udgivet med Anmærkninger af St. Stephanius i «Svehonis Aggonis filii Opuscula», Sorø 1642, S. 143—99 efter et gammelt Pergamentshaandskrift i Universitetsbibliotheket, som ødelagdes ved dettes Brand 1728¹⁾.

Den første Udgave af den danske Tekst skyldes Peder Resen, som 1673 udgav den sammen med den norske 'Hirdskraa' efter et Haandskrift, der havde tilhørt Ole Worm og senere er tabt²⁾. Det Wormske Haandskrift har ingenlunde været saa slet, som man efter Udgaven kunde fristes til at antage³⁾, men har i det hele taget staaet paa samme Trin som det, Langebek senere lagde til Grund for sin Udgave i *Scriptores Rer. Dan. III*, S. 159 ff., nemlig det Rantzauske Haandskrift

¹⁾ Naar det paa Titelbladet af Stephanius' Udgave hedder: «Ex vetustissimo Codice Membraneo MS. Regiæ Bibliothecæ Hafniensis», menes hermed Regiæ Academiæ Hafniensis Bibliothecæ (Langebek, *Scriptores Rer. Dan. I*, S. 42). Sml. S. Birket Smith, *Om Københavns Universitetsbibliothek* før 1728, Kbh. 1882, S. 72.

²⁾ *Jus aulicum antiquum Norvagicum lingua antiqva Norvagica Hird-Skraa vocatum a Jano Dolmero in lingvam Dan. & Latin. translatum. In lucem prodit curis Petri Joh. Resenii, a quo adjungitur Jus aulicum antiquum Danicum Witherlags Rætt dictum cum versione Dan. & Latin. Hafniæ 1673. 4to.* ('Vederlagsretten' er trykt S. 545 ff.; paa det særskilte Titelblad anføres 1672 som det Aar, i hvilket den blev udgivet.)

³⁾ I *Dansk Lov-Historie I*, S. 24, fælder Kofod Ancher følgende Dom om Resens Udgave: «Det var at ønske, at denne brave Mand havde haft for sig et bedre Exemplar og tillige Tid til selv at rette alle Skrive- og Trykfejl». Saa godt som alle Fejl hos Resen skyldes aabenbart urigtig Læsning af Haandskriftet. Resen aftrykker Teksten to Gange, først i Sammenhæng S. 546—48, dernæst paa ny S. 549 ff., delt i forskellige Afsnit og ledsaget af Oversættelse og Anmærkninger; men meget ofte frembyder de to Gengivelser forskellige Læsemaader.

Nr. 136 4° e donat. var. i Universitetsbibliotheket. Dette store Haandskrift bestaar af 158 Blade og indeholder ikke blot den danske Tekst af 'Vederlagsretten' (Bl. 85—88), men ogsaa skaanske Lov, skaanske Kirkeret, skaanske Stadsret og forskellige andre juridiske Aktstykker, der vedkommer Skaane — alt skrevet med samme Haand og i samme Sprogform. Ved Slutningen af Kirkeretten (Bl. 149) har Skriveren meddelt sit Navn og Aaret, i hvilket han skrev «denne Lovbog» (thesse loghbogh), nemlig 1430. Rigtignok har man senere søgt at udskrabe de fire Linjer, der indeholder denne Angivelse, uden Tvivl for at give det Udseende af, at Haandskriftet var betydelig ældre, hvad man ogsaa tidligere almindelig antog, indtil det lykkedes Schlyters skarpe Øje at læse Aarstallet (Samling af Sveriges gamla Lagar IX, Skåne-Lagen, S. XXVII). Det er altsaa et forholdsvis meget ungt Haandskrift, og dets Sprogform er, hvad man allerede kunde slutte af Indholdet, ægte skaansk, men ingenlunde, som Brandt antager i gammeldansk Læsebog S. 36, «et Blandingsmaal af gammelt og nyt, Skaansk og Ø-dansk». Hos Brandt burde 'Vederlagsretten' derfor paa Grund af Haandskriftets Alder være optaget mellem Sprogprøverne fra første Halvdel af 15. Aarh., ikke mellem Prøverne fra 13. Aarh. Ogsaa det af Resen udgivne Haandskrift er udpræget skaansk. Det maa uden Tvivl henføres til Begyndelsen af det 15. Aarh. og er saaledes lidt ældre end det Rantzauske, med hvilket det i øvrigt har stemmet i alt væsenligt.

Forud for den danske Tekst optrykte Langebek Sven Aggesøns latinske Bearbejdelse efter Stephanius' Udgave. Langebeks Udgave ligger atter til Grund for Kolderup-Rosenvinges i Samling af gamle danske Love V, S. 2 ff. Med Hensyn til den danske Tekst siger Rosenvinge selv i Fortalen S. XII: «Den, som kender den Nøjagtighed, hvormed Langebek har udført alle sine Arbejder, vil ikke undres over, at jeg i nærværende Udgave intet har kunnet tilføje af Betydenhed, da de flere Haandskrifter, jeg har kunnet benytte, ikke have givet noget synderligt Ud-

bytte». Paa flere Steder har Langebek ogsaa aftrykt det Rantzauiske Haandskrift nøjagtigere end Rosenvinge. I C. J. Brandts «Gammeldansk Læsebog», Kbh. 1857, S. 36 ff. er den danske Tekst med adskillige Fejl trykt efter Langebeks Udgave, men nogle Læsemaader (de fleste dog med Urette) optagne fra Resen¹⁾.

¹⁾ Jeg anfører her Afvigelserne hos Brandt fra det Rantzauiske Haandskrift (A). To Haandskriftér i den Arnamagnæanske Samling fra Midten af det 15. Aarh. (altsaa omtrent samtidige med det Rantzauiske), nemlig Nr. 40⁴⁰ og Nr. 36⁴⁰, indeholder ligeledes 'Vederlagsretten' (det første Bl. 76—78, det andet Bl. 130—33). Disse Haandskrifter, som jeg betegner B og C, stemmer, naar vi ser bort fra Retskrivning og Sprogformer, der i det hele staar paa et yngre Standpunkt og har opgivet de fleste særlige skaanske Ejendommeligheder, i alt væsenligt med det Rantzauiske og det af Resen udgivne Wormske. Medens B slutter sig temmelig nøje til det Rantzauiske Haandskrift, er C nærmere beslægtet med det, som Resen benyttede til sin Udgave. Denne betegner jeg med R. For Kortheds Skyld anfører jeg i Reglen kun Side- og Linjetal hos Brandt og derefter den afvigende Læsemaade i A, som bør optages i Teksten. Mindre Fejl i Haandskriftet, der stiltiende er rettede i Udgaverne, nævner jeg ikke; heller ikke bemærker jeg, hvor Haandskriftet har j eller v for i eller u hos Brandt (f. Eks. j 36², sijn 37²⁵, vdan 37³¹):

36² withirlax ret A, vetherlags ræth (reth) BC, withirlags rætt R. 36² absolon ABC (absalon alle Udgaver). ib. lothe glemt i A og B, hvilket sidste har scriffue, der af Skrивeren mulig er opfattet som Fortid Flert., lothe scriffue C, lote skriue R. Sprogformen i A kræver [lode] eller [lote]. 36³ knunt A for knuut. 36⁵ samman. 36⁷ for thy. 36⁸ stin AC, stinthe R (o: stin læst sammen med det følgende thet), stindh B. 37³ thy AR, the BC. 37⁵ awøtha AR, awøthe B, anøthe C. ib. vskæpite A, vskæpite B, vskepith C, wskæpiæ (wdskepæ S. 597) R er Fejllæsning for wskæpite, ikke, som N. M. Petersen (Det danske Sprogs Historie S. 90) antager, den rigtige Form. A's vskæpite er vist Fejllæsning for vskæpne (= uskæpna), 'uskæbne, vanskæbne' (oldn. úskepna i samme Betydning som det almindelige úskop forekommer en enkelt Gang i et Vers i Orkneyinga saga ed. Vigfusson S. 59, Flateyjarbók II, S. 422 og 440). Jeg forstaar Sætningen saaledes: «hvis den . . . . Vanskæbne (Ulykke) rammer én at bryde sit Troskabsløfte og forraade sin Herre». 37⁵ iudas. 37¹⁰ sveet A, sweeth B, sueeth C, sveit R maa være Fejllæsning af sveet (ogsaa 38¹⁰ har R urigtig sveit paa bægge Steder for sik). 37¹¹ fare. 37¹⁵ Søkte A, Sæthe B, Søghe C, Gøte R er efter N. M. Petersen (Det da. Sprogs Hist. S. 89) = oldn. gæti; men Resens Gøte (Gøte S. 601) er sikkert Fejllæsning for Søte (Sote). 37¹⁶ take. ib. Commir. 37¹⁹ withirlagh. 37²⁰ Thordhe. 37²¹ guthsdom. 37²² iern biwrth. 37²⁵ attendedagh. ib. iwla. 37²⁶ withirlaghamen. 37³⁰ tha skule han ratha ofna han hawe A,

I Virkeligheden hviler vore Undersøgelser altsaa udelukkende paa den danske Tekst i de væsenlig overensstemmende unge Haandskrifter fra første Halvdel af det 15. Aarh., særlig det Rantzauske, og paa Sven Aggesöns latinske Bearbejdelse.

Det vilde være ørkesløst at dvæle nærmere ved de ældre Forklaringer af Ordet 'Vederlag'. Jeg vender mig derfor straks til Kolderup-Rosenvinges sidste Tolkning (Samling af gamle danske Love V, S. 579), som har fundet almindelig Tilslutning hos Historikere og Rethistorikere. Ifølge den maa man skelne mellem de to Ord *witherlog* og *witherlag*, af hvilke det første er Hunkön og betyder «Lov», det andet Intetkön og betyder «Samfund».

Medens Dahlmann (Geschichte von Dännemark, I, 1840, S. 148 Not. 1) nøjes med at anføre Rosenvinges Forklaring uden at udtale sin Tilslutning dertil, har baade Stemann i «Den danske Rethistorie», Kbh. 1871, S. 12 f. og J. Kinch i sin bekendte Afhandling «Om den danske Adels Udspring fra Thinglid» i Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1875, S. 262 ubetinget tiltraadt den, og det samme gælder Joh. Steenstrup, som i «Danelag»

tha skuldhe han rathe offne hanum haffde han B, tha skulde a han rathe ym han haffde C, tha skulde (skulle S. 655) a han ratha (rætha S. 655) of han hafde (hafthe S. 655) R. I A er of han udfaldet efter ofna han. 37³¹ hin. ib. ellir. ib. hug. 38¹ withirlaxmen A, vetherlags men BC, withirlagsman R (rigtig; ved Rettelse?). 38⁵ combir. 38⁷ booran. 38⁸ lotathe. 38¹⁰ withirlagha manne. 38¹² gamla, 38¹³ knutz (paa første Sted). ib. astradhessons A, astradesson B, æstrathe sons C, æstræthasuns R. 38¹⁴ hen ABC, hein R vist Fejllæsning af heen (sml. 37¹⁰). 38¹⁷ withirlagx. 38²⁰ aff wibiergha. 38²² heldir. 38²⁵ eftir (aftir R). 38²⁶ doma ligesom 38²⁷ A (o: døma; ligeledes har A 37¹ og et Par andre Steder første for første), domæ B paa bægge Steder, C har paa første Sted dom, paa andet mynne (R paa første Sted døma, paa andet minne). 38²⁷ fare (= 37¹¹). 38²⁸ withirlagh. 39¹ føretiwgho (ligeledes 39²⁻³). ib. andra A urigt. for alla paa Grund af det følgende andra; B har ligeledes andre, men udelader det efter men, alle C, alla R. ib. withirlaghx. 39³ marc. ib. oc A og B urigt. for at, ath C, at R. 39⁴ thwer ABCR. ib. ebbasson. 39⁷ bødir. 39⁹ limum ABC, lund R ved Fejllæsning (lynum Sven Aggesön c. 11). ib. æræ mangan.

(Normannerne IV), Kbh. 1882, S. 127 udtaler: «Denne Tolkning har saa aabenbart Støtte i Kilderne, at man, naar man først er gjort opmærksom paa den, maa tiltræde den». En anden fremragende Historiker, afdøde Rigsarkivar A. D. Jörgensen, havde dog allerede 1876 i sine «Bidrag til Oplysning af Middelalderens Love og Samfundsforhold» III (Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1876, S. 56 ff.) efter min Mening rejst vægtige Indvendinger mod Rosenvinges Forklaring; men Prof. Steenstrup anser denne Indsigelse for ganske ugrundet. Jörgensen er imidlertid den eneste, der har søgt, som han selv siger, at lade det sproglige Moment komme til sin Ret ved Undersøgelsen. Des værre er hans Enderesultat urigtigt — det løber, kunde man fristes til at sige, ud i et Paradoks —, og dette er maaske Grunden til, at hans øvrige gode og fine Indvendinger mod Kolderup-Rosenvinge ikke senere er blevne paaagtede.

Jeg skal nu følge baade Jörgensen og Steenstrup i at undersøge, hvad Kilderne selv lærer os angaaende Brugen og Betydningen af de to Ord *witherlag* og *witherlog*. Det første er efter Rosenvinge og Steenstrup Intetkøn med Betydning «Samfund», det andet Hunkøn med Betydning «Lov». Det sidstnævnte Ord forekommer efter Rosenvinges og Steenstrups Mening kun ét eneste Sted i den danske Tekst, medens det findes tre Gange i Sven Aggesöns latinske Bearbejdelse. Paa alle andre Steder i den danske Tekst skulde vi altsaa have Ordet *witherlag* i Betydning «Samfund». Men det er netop det faktiske Grundlag, hvorpaa Rosenvinge og Steenstrup bygger, som svigter, og som for den sproglige Betragtning vil stille sig ganske anderledes. Før end jeg imidlertid gaar over til Paa-visningen heraf, maa jeg forudsende nogle Bemærkninger om Forholdet mellem Formerne *lagh* og *logh* i ældre Dansk.

I nyere Dansk har vi som bekendt de tre beslægtede, men i Køn, Form og Betydning forskellige Ord *et Lag* (et Lag Skyer, Jordlag, Lagkage, lagvis o. s. v.), *et Lav* (en Korporation) og *en Lov*. Ordenes oprindelige Slægtskab viser sig endnu deri, at

deres Former ikke sjælden griber over i hinanden: Ordet *Lag* har ogsaa Betydningen «(den rette) Stilling, Orden, Maade»; men i denne Betydning udtales det ofte *Lav* (at træffe det rette *Lag*, hvor paa *Lag*? ved det *Lag* Kl. 12; ja, paa det *Lag*!), og baade i Tale og Skrift bruges fra gammel Tid udelukkende *Lav* i de gamle Hensynsformer *af*, *i Lave* (være, bringe noget af, i Lave). Omvendt skrives *Lag* (ikke *Lav*) i Vennelag, et lystigt (godt) *Lag*, give sig i *Lag* med. Endelig viser Slægtskabet mellem *Lov* og *Lav* (*Lag*) sig i de gamle Udtryk *Lavalder*, *-hævd*, *-væрге* o. s. v.

Hvad der for den moderne umiddelbare Sprogbevidsthed paa Grund af Ordenes forskellige Form og Betydning maa staa i det mindste som tre, snarest vel som fem forskellige Ord (*et Lag, et Lav, af Lave, en Lov, Lavvæрге*), viser sig imidlertid, naar vi følger vort Sprog længere tilbage i Tiden, at være forskellige Former eller Betydninger af ét og samme Ord, og fra dette udgaar jo ogsaa et sjette selvstændigt Ord i vort nuværende Sprog, nemlig Tillægsordet *falles*, der oprindeligt er Ejeformen af ældre dansk *fælagh*, senere *Fællig* (oldn. *félag*). Alle de nævnte Ord kan nemlig føres tilbage til et oprindeligt Intetkönsord *lag*, der er dannet af den Rod, som vi har i Udsagnsordene *ligge* og *lægge*, og hvis Grundbetydning altsaa er 'det at lægge' og 'hvad der lægges': deraf 1) *et Lag*; 2) Stilling, Maade, Beskaffenhed, særlig den rette Stilling, Maade (*af Lave*); 3) hvad der lægges sammen, Sammenslutning, Forening (*et lystigt Lag*; *et Lav*; ældre dansk *fælagh* egl. 'Godssammenlægning', Fællesskab, ældre dansk *hionælagh* = oldn. *hjónalag*, Forening mellem Ægtefolk, Ægteskab, o. fl.). 4) Flertallet til *lag*, ældre dansk *logh* = oldn. *log*, betegnede oprindeligt de Bestemmelser, der lagdes (fastsattes) for at ordne noget (bringe det 'i Lag', i Lave, i den rette Orden); deraf særlig de Retsregler, Vedtægter, der gælder for et vist Samfund, en Lov¹⁾.

¹⁾ Sml. lag i Glossaret til min oldnordiske Læsebog.

I min Afhandling om «Navneordenes Bøjning i ældre Dansk» § 15 har jeg udførlig behandlet de forskellige Former af Ordet *lagh* i vore ældste Sprogmindesmærker (de gamle Provinslove). Heraf fremgaar det, at den oprindelige Bøjning (Ent. Nf. og Gf. *lagh*, Hf. *laghi*, Ef. *lax*; Flt. Nf. og Gf. *logh*, Hf. *loghum* (*laghum*), Ef. *lagha*) endnu er fuldstændig bevaret i de ældste Haandskrifter af skåanske Lov, medens der i de sællandske Love og i jyske Lov af det gamle Intetkøn Flertal er dannet et Entalsord i Hunkøn; kun i enkelte Udtryk som *mæth loghum*, *laghæ hæfth* o. s. v. har den gamle Flertalsform holdt sig¹⁾.

¹⁾ A. D. Jörgensen har i sin Afhandling optaget Resultaterne af denne Undersøgelse. — I Anledning af Jörgensens Fremstilling maa jeg dog bemærke, at han med Urette opfatter Formen *the logh*, der findes to Steder i jyske Lov (Flensborghaandskriftet) for det sædvanlige *then logh*, som Lævning af det gamle Intetkøn Flertal (S. 59 Not. 2). Paa det ene Sted (*the* meræ logh takær e *the* minnæ i bvt II, 17) viser Udsagnsordet, at *logh* er Ental, og paa det andet Sted (*the* logh thær kunung giuær . . . *then* ma han oc æi af takæ Fortalen) fremgaar det samme af det følgende *then*. I bægge Tilfælde er *the* altsaa den gamle Hunkønsform Ental, der i jyske Lov regelmæssig er fortrængt af *then*, medens ikke blot skåanske Lov, men ogsaa Eriks sællandske Lov med et Par Undtagelser overalt bruger *the*. Undtagelsesvis finder vi dog ogsaa i jyske Lov det ældre *the* for *then* i Hunkøn Ental (f. Eks. *the sak* II, 107, *the gærning* III, 32 = *gærningæn* i AM 286 fol.) ligesom *thessæ* for *thennæ*. I de ældste Haandskrifter af Valdemars sællandske Lov kan vi derimod paa et enkelt Sted tydelig følge Overgangen af *logh* fra Intetkøn Flertal til Hunkøn Ental: I 1 § 7 Sl. har AM 24 4to *the* sammæ logh ær um mothær father . . . , *the* ær for æræ um father father . . . mæld, hvor *æræ* aabenbart er Lævning fra den Tid, da *logh* var Ik. Flert., medens det oprindelige *æræ* paa første Sted er ændret til *ær*. I AM 455 12mo er Ordet helt gaaet over til Hunk. Ent.: *the* sammæ logh ær um mothærfathær . . . , *the* thær før ær um fathærfathær . . . mælt (her er ogsaa det henvisende *ær* ændret til *thær*). I bægge Haandskrifter er dog endnu Hunkønformen *the* bevaret, der i Valdemars Lov ellers regelmæssig er fortrængt af *then* ligesom i jyske Lov (saaledes i Overskriften over Loven allerede i AM 24 4to: Thætæ ær *then* rætæ sialanzfaræ logh). I AM 26 8vo er denne Form kommen ind paa det første Sted, men endnu ikke paa det andet: *then* sammæ logh ær ok um mothærfathær . . . , *the* thær før ær um fathærfathær . . . mælt. Et sikkert Minde om den gamle Flertalsform paa Overgang til Ental har vi ogsaa Valdemars Lov II, 34 i Udtrykket *mæth the loghæ*,

Jeg vender mig nu til 'Vederloven', som jeg kalder den med dens gamle Navn. Lovens danske Tekst er, som foran bemærket, opbevaret i ren skaansk Sprogform. Vi finder derfor Ordet Lov brugt som Intetkøn Flertal, ikke som Hunkøn Ental. Ganske som i skaanske Lov hedder det altsaa *at thom loghum*, «efter (overensstemmende med) den Lov» (ikke 'de Love') 37^{22 1)}, *loghum nermeer*, «nærmest til at føre lovligt Bevis» 38⁹. Overensstemmende hermed er Ordet *witherlogh* paa det eneste Sted, hvor det efter Rosenvinges og Steenstrups Mening nævnes, heller ikke, som de tror, Hunkøn Ental, men netop Intetkøn Flertal. Det hedder nemlig: *giorthe han for thy . . . wetherloghin stark oc stin*, «derfor gjorde han Vederlöven stræng og hård» 36^{7-8 2)}. Formen baade af det bestemte Kendeord og af Tillægsordene viser, at *wetherlogh* her er Ik. Flt., ikke Huk. Ent. (sml. i Huk. Ent. lige foran *hirdh mikla* 36⁴). Men den danske Tekst har ingenlunde Ordet *witherlogh* alene paa dette Sted. Naar vi foreløbig stiller os paa Rosenvinges og Steenstrups Standpunkt og betragter *witherlagh* og *witherlogh* som ægte danske Ord hvert med sin Betydning, viser det sig nemlig, at *witherlogh* (og ikke *witherlagh*) forekommer paa ikke mindre end syv andre Steder, dog ikke i Nf. eller Gf., men i den gamle regelmæssige Ef. *lagha*. Vi finder nemlig Udtrykket *withir-* eller *witherlagha man og men (manna)* 37^{9, 17, 20, 26, 29}, 38^{3, 10}, hvorimod det ensbetydende *withirlax (withirlaghx) men* kun bruges to Gange (38¹ og 39²). Hvis *withirlagha man* er et ægte nordisk Udtryk, hvorom hverken Rosenvinge eller Steenstrup saa lidt som A. D. Jørgensen nærer Tvivl, kan *lagha* i

thær förræ ær saghd, hvor *loghæ* er Hensynsform Flert. = *loghum* (Navneordenes Bøjning i ældre Dansk § 11 Sl.), medens *ær* nøjagtig vilde kræve *the (then) logh*, som ogsaa findes i AM 26. 8vo.

¹⁾ Jeg citerer her og i det følgende efter Side og Linje i Brandts gammel-danske Læsebog. I Citaterne har jeg naturligvis rettet Fejlene hos Brandt i Henhold til Bemærkningerne S. 122 f. Not. 1.

²⁾ Det oprindelige Udtryk har sikkert været uden bestemt Kendeord: *giorthe han for thy . . . withærlogh stark oc stin*, «derfor gjorde (gav) han en stræng og haard Straffelov».

denne Forbindelse naturligvis ikke henføres til Ental *lagh* 'Lav', men kun til Flt. *logh*, og *lagha man* svarer altsaa formelt fuldstændig til oldn. *lagamaðr* (= *logmaðr*), en lovkyndig Mand. Det eneste Sted, hvor vi i de gamle svenske og danske Love finder et tilsvarende Udtryk, er skaanske Kirkelov c. 12 (Thorsen = c. 13 Schlyter): ... þa suæri a hand (*hand* glemt i Runehaandskriftet) hanum mæþ tolf laghe (*laghæ* det Hadorphske Haandskrift) mannum, «da skal han sværge imod ham med tolv 'Lovmænd'»; *laghæ-mæn*, der kun findes i Runeh. og det Hadorphske Haandskr., betyder her ikke just «lovkyndige Mænd», men «Mænd, der opfylder de Betingelser, som efter Loven kræves for at kunne aflægge Ed», altsaa det samme, som i de yngre Haandskrifter udtrykkes ved mæth tolf laghfastum mannum, «tolv 'lovfaste' (troværdige, uberygtede) Mænd».

Derimod har i Vederloven Ordet *withirlagha man* 'Vederlovs-Mand' ifølge Sammenhængen ganske samme Betydning som *withirlags man* 'Vederlavs-Mand'. Bægge Udtryk betegner nemlig «en Mand af det Samfund, for hvilket Vederloven gjaldt». Ordene *withirlogh* og *withirlagh* sammenblandes altsaa fuldstændig eller bruges ganske i samme Betydning, og hermed falder følgelig Rosenvinges og Steenstrups Paastand, at de to Ord holdes nøje ud fra hinanden.

Men er det da muligt, saaledes som det sker i Vederlovens danske Tekst, at bruge de to Ord i Flæng i samme Betydning? og hvilken er Ordenes oprindelige Betydning?

Ligesom *lagh* (Lag, Lav), Flt. *logh* (Lov) udgaar fra Roden i 'ligge', 'lægge', saaledes er Vederlag—Vederlov dannede af samme Rod i Forbindelse med Forholdsordet *ved*, ogsaa *veder* i forskellige Forbindelser = ældre da. *with*, *withær*, oldn. *við*, *viðr*, 'ved, imod'. Oldn. *liggja við*, 'ligge ved', bruges særlig om Prisen, hvorom der kæmpes, om den Indsats, der staar paa Spil o. lign.; det har derfor almindelig Betydningen «være sat ind, staa paa Spil». Paa samme Maade har *leggja við*, 'lægge ved', den tilsvarende transitive Betydning «sætte ind,

sætte paa Spil»; sml. oldn. *viðrlaga* Huk., der netop bruges om Indsats i Spil (cast um wiðrlogur, «Tærningekast om Penge, der sættes paa Spil» Kongespejlet ed. Brenner S. 10²). Grundbetydningen af 'Vederlag' er altsaa 'hvad der lægges ved, imod noget' (til Gengæld, som Erstatning, Bod o. s. v. for), deraf vort 'Vederlag' = Gengæld, Erstatning, ligesom ældre dansk *withærgiald* (oprindelig Ik. Flt., senere Huk. Ent. ganske som *logh*), *Vedergæld* = oldn. *viðgjöld* Ik. Flt., 'hvad der ydes som Vederlag' (Grágás Konungsbók ed. Finsen I, 222¹) = *þat er við er goldit* (ib. 228⁷). Flertallet til *withærlagh* er i ældre Dansk regelmæssig *withærlogh* og betyder altsaa «de Bestemmelser, der lægges ved noget som Straf eller lign., Straffebestemmelser». Det er netop denne Betydning, *withærlogh* har i Knud d. stores Hirdskraa: giørthe han . . . withærlogh stark oc stin, «han gjorde Straffebestemmelserne strænge og haarde, han gav en stræng og haard Straffelov». Dette stemmer med Betydningen af oldn. *viðrlög*, f. Eks. *ero in sømu viðrlög*, «der gælder de samme Straffebestemmelser, Straffen er den samme» Grágás Konungsb. I, 20², *ero slik viðrlög*, ef frá er brugðit, «der gælder de samme Straffebestemmelser (Straffen er den samme), hvis der afviges derfra» ib. II, 218¹³, *konungr hafði viðrlög mikil*, ef (at F) *vitur væri rangt upp bornir*, «Kongen havde fastsat strænge Straffebestemmelser (stræng Straf, store Bøder), saa fremt Baverne blev tændte urigtig» Heimskringla ed. Jónsson I, 200⁵⁻⁶. Særlig oplysende med Hensyn til Hirdlovens *withærlogh* er dog nogle Steder i jyske Lov, som man ogsaa tidligere har sammenstillet dermed. I jyske Lovs Fortale hedder det: væl ær thæt oc ræt, at thæn thær gusz ræslæ oc rætens ælskugh ma æi lokkæ til goz, at hœfthings ræslæ oc landæns withær logh for fangæ them at gøræ illæ oc pinæ them, of the gøræ illæ, «vel (visselig) er det og ret, at den, som Frygt for Gud og Kærlighed til Retten ej kan lokke til det gode, at Frygt for Høvdingen og Landets Vederlov æ: de i Landet (Provinser) gældende Straffebestemmelser, Landets Straffelov hindrer

dem i at gøre ondt og straffer dem, hvis de gør ondt». Medens vi her har Navneordet i ganske samme Betydning som i Hirdskraaen, finder vi et Par andre Steder det tilsvarende Udsagnsord *læggæ withær*: hwa sum æi kvmær til, gialdæ swa witæ sum withær ær lagh, «hvo som ej indfinder sig (til den fastsatte Tid), udrede Bøder (*witæ* = oldn. *viti*), der jo særlig bruges om de Bøder, Pengebøder, der maa betales for Overtrædelse af Lovens Bestemmelser; dette hedder ligesom i jyske Lov *gjalda viti*, f. Eks. Grágás Konungsb. II, 176²¹), saaledes som det er bestemt (i den af Bymændene vedtagne Skraa, der handlede om Bøder)» III, 5; hwa sum æi wil gærthæ sin garth a then laghdagh, thær æghær læggæ, gialdæ witæ swa sum withær læggæs, «hvo som ej vil 'gærde sin Gaard' (o: gøre sit Hegn, Risgærde færdigt) paa den Lavdag (bestemte Dag), som Ejerne fastsætter, udrede Bøder, saaledes som der bestemmes (som Byskraaen fastsætter for denne Forseelse)» III, 57 (jfr. gialdæ swa witæ sum fyrræ war withær laght III, 58)¹).

Endnu i Slutningen af det 15. Aarh. finder vi i Dansk Ordene 'vide' og 'vederlog' forbundne i Betydningen «Bøde- og Straffebestemmelser»: Fforthi haffue wij gilbrøthræ . . . vethertaget at holle thenne skraa ijuort gille meth vithe oc uetherlog i alle mothe, «med (de deri fastsatte) Bøde- og Straffebestemmelser» Odense Skrædergildes Skraa 1492 (Aktstykker, udg. af Fyens Stifts literære Selskab I, S. 39¹⁻³; Danmarks Lavsskraaer, udg. ved C. Nyrop, S. 223²)²); huo som . . . ickæ uil gaa i gildit oc holde uide oc uetherlog meth them, «holde (underkaste sig) Bøde- og Straffebestemmelserne» Odense Smedegildes Skraa 1496 (Aktstykker I, S. 44⁷⁻⁸; Danmarks Lavsskraaer,

¹) Sml. Grágás Konungsb. II, 161⁷ þar er féviti liggr við, «naar Pengebøder ligger ved» o: naar der efter Lovens Bestemmelser skal udredes Pengebøder som Straf for denne Overtrædelse.

²) Det samme Udtryk forekommer i Indledningen til Odense Skindergildes Skraa 1493 (Danmarks Lavsskraaer, S. 231¹), der saa godt som ordret stemmer med Indledningen til Skrædergildets Skraa.

S. 245⁸¹)¹⁾. Sidste Gang har jeg truffet Ordet 'vederlog' i den gamle Betydning i en Rettertingsdom fra 1540: vor y dag theris rette dag at møde, effthersom vii tilforne fore gudzt vederlog same sag till y dag opsatte, hvor fore gudzt vederlog «paa Grund af Guds (Kirkens) Vederlov» altsaa væsenlig har samme Betydning som «ifølge Guds (Kirkens) Forbud» (Kolderup-Rosenvinge, Udvalg af gamle danske Domme I, S. 52).

Resultatet af det her udviklede er altsaa, at ældre da. *withærlogh* ligesom Oldsprogets *viðrlog* betegner de Bestemmelser, hvorved der fastsættes Straf for Overtrædelse af Lovens Bud, Straffebestemmelserne eller Straffeloven. Men lige saa sikkert er det, at den til *withærlogh* svarende Entalsform *withærlagh*, der har Betydning 'Vederlag, Erstatning', ifølge sin Oprindelse umulig fra først af ogsaa kan være brugt som Navn paa det Samfund, for hvilket *withærlogh* gjaldt. Det er dette, A. D. Jörgensen rigtig har set, og saa vidt er hans Indsigelse mod Kolderup-Rosenvinges Forklaring altsaa fuldt berettiget. Men naar han derefter antager, at Ordet *withærlagh* overalt, hvor det i Hirdlovens danske Tekst bruges om Samfundet (Hirden), er indkommet ved senere Forvanskning i Steden for *withærlogh*, begaar han en Fejl, der synes mig i den Grad at stride mod Sprogets Aand, at det højlig har undret mig at træffe den hos en saa skarpsindig Forsker. Hans Slutning lyder nemlig saaledes (S. 60): «Log (lög) betegnede i Norsk-Islandsk ikke blot

¹⁾ Ved Misforstaaelse er dog ogsaa 'vederlag' indkommet i denne Forbindelse i Steden for 'vederlog': the . . . ther brøderskapp meth widhæ ock vederlagh holde Skraeen for Svendborgs Guldsmede etc. c. 1450 (Danmarks Lavsskraaer, S. 136⁸), inthet gilde kan staa vden wiidhæ ock vederlagh (ibid. S. 136¹²). Her er *vederlagh* vel ligefrem opfattet i Betydning 'Vederlag, Erstatning' (sml. haffwer han ey penninghe ath vedherlegghæ companniet meth Roskilde Skomagervendes Skraa c. 1450, ibid. S. 125¹⁰). I samme Betydning som 'vide og vederlog' ('vederlag') bruges ogsaa 'vide og brøde', hvor 'vide' og 'brøde' bægge betegner «Pengebøder, Pengestraf»: alle disse . . . artichle . . . att holdis vnder saadanne vide och brøde, som hosz huer artichel . . . staar Københavns Skræderes Skraa 1415 (ibid. S. 31²).

Loven, men tillige det Samfund, for hvilket den var given, f. Eks. Thrønda-loghin, senere uden Omlyd Thrøndelagen (men ikke Thrøndelaget) o. s. v.; paa selvsamme Maade bruges nu witherlogh om det Samfund, der stod under witherloghin, et Ord, der dengang altsaa fra en Betegnelse maa være bleven et Særnavn, hvad det jo efter sin Betydning ingenlunde er». At Oldsprogets *log* fra at betegne de Retsregler, der gælder for et vist Samfund (Lov), kan gaa over til at betegne det Retssamfund, den Landsdel, for hvilken Loven gælder, er jo fuldt forstaaligt og trænger ikke til nærmere Forklaring: *Þrændalög* betyder oprindelig «Trøndernes Lov»; men der er naturligvis ikke noget som helst stødende i, at det f. Eks. i Heimskringla (Haralds saga hins hárfagra c. 37 og mangfoldige andre Steder) hedder: hafði Hákon mestan metnað í þrændalögum af konungi, «Haakon nød den største Anseelse i Trøndelagen af Kongen». Men deraf at slutte, at Ordet *withærlogh* 'Straffelov' alene uden nærmere Betegnelse «paa selvsamme Maade» (!) blev brugt som Navn for den Korporation, hvis Medlemmer var underkastede Straffeloven, er jo ganske urimeligt.

Naar Ordet *withærlagh* altsaa ikke oprindelig kan have staaet i Hirdloven som Navn paa Hirdens Medlemmer, og naar det ikke, som A. D. Jörgensen har ment, paa alle de Steder, hvor det i den nuværende danske Tekst forekommer i denne Betydning, kan erstattes af *withærlogh*, maa vi søge en anden Løsning af Spørgsmaalet. Hertil vil Sven Aggesöns latinske Bearbejdelse, som vi hidtil ikke har draget med ind i Undersøgelsen, vise os Vejen.

Hos Sven Aggesön træffer vi aldrig Ordet *withærlagh*, hvorimod *withærlogh* findes paa tre Steder, og paa alle tre, som vi maatte vente, brugt om Loven. Paa det første af disse Steder (i Fortalen) siges udtrykkelig, at Lovens danske Navn var *withærlogh* (altsaa ikke, som det hedder i vor danske Tekst, *withærlagsræt*). Stedet lyder nemlig: Hinc potentissimi Danie reges, ut improborum refrænarent audaciam, ab ultima memoria

legem promulgandam sanciverunt, quam suo idiomate *witherlogh* nuncuparunt, nobis vero Latino sermone, licet vocabulo minus proprio, legem castrensem sive militarem vel legem curiæ appellare licebit, altsaa: for at tøjle de ildesindedes Frækhed udstedte de danske Konger i gammel Tid en Lov, som paa Dansk havde Navnet *witherlogh*, men som Sven paa Latin med et rigtignok ikke ganske tilsvarende Udtryk vil oversætte «lex castrensis eller militaris» eller «lex curiæ». Svens Ord: *Daniæ reges*, ut improborum refrænarent audaciam, legem promulgandam sanciverunt, quam suo idiomate *witherlogh* nuncuparunt, stemmer jø med den danske Teksts: giorthen han for thy wetherloghin stark oc stin, thet ingen skulde dirwas mis at göra with annan, «for at ingen skulde driste sig til at forbyde sig mod en anden, gav han en haard og stræng 'Vederlov' (oprindelig *withærlogh*, se foran S. 127. Not. 2)». *Witherlogh* hos Sven Aggesön svarer altsaa til *wetherlogh(in)* i Indledningen til den danske Tekst.

Af særlig Vigtighed for vor Undersøgelse er Ordets Forekomst i den latinske Tekst c. 11 (Rosenvinge S. 187), der lyder: *qui præsumptuosa audaciæ temeritate præcedentis legis constitutionem, id est witherlogh, commilitonem suum vulnere lædendo in posterum violaret.* Dette er nemlig Oversættelse af følgende Sætning i den danske Tekst 38²⁸: *hin ther withirlagh brydir meth hug ellir meth saar*, «den der bryder (krænker) 'Vederlaget' med Hug eller Saar». Efter Rosenvinge og Steenstrup skal 'Vederlaget' altsaa her betyde 'Samfundet'. Dette passer dog ikke med Ordet 'brydir': ligesom det i Oldsproget hedder *brjóta log*, «krænke, overtræde Loven», vilde man i ældre — og for saa vidt da ogsaa i nyere — Svensk og Dansk kunne 'bryde Loven', men ikke 'bryde Lavet' i Betydningen «forbyde sig mod Lavet ved at overtræde dets Vedtægter». I denne Betydning vilde man sige *brytæ i laghi*, «forbyde sig (oprindelig vel et forkortet Udtryk for *brytæ logh*, «bryde Loven, krænke Vedtægterne») i Lavet», som det virkelig ogsaa hedder et enkelt

Sted i Vederlovens danske Tekst: off annar brydir i laghit, «hvis en forbryder sig i Lavet» 37²⁷ (jfr. aff the, som bryde i thette ammit, «af dem, som forbryder sig i dette Haandværkslav» Ribe Smedes Skraa 1450, Danmarks Lavsskraaer ved C. Nyrop, S. 119⁵, brydher her nogher vti, «forbryder (forsér) nogen sig heri» Roskilde Skomagervendes Skraa c. 1450, ibid. S. 125²³)¹⁾. Dette stemmer altsaa med, at den danske Tekst, som Sven Aggesön lagde til Grund for sin Bearbejdelse, paa det anførte Sted havde *withærlogh*, ikke som vore Haandskrifter *withærlagh*: Svens «legis constitutionem (id est *witherlogh*) violare» er jo netop en ordret Oversættelse af dansk «*withærlogh brytæ*». I Overensstemmelse hermed maa den danske Teksts *withærlagh* ogsaa paa to andre Steder rettes til *withærlogh*, nemlig 38²⁵ witherlagh var før brudit, hvor den oprindelige Tekst altsaa har haft *withærlogh* waro før brutin, og 38¹⁷, hvor hint första withirlagx bröt maa rettes til *withærlagha* bröt (brut), hvad der ogsaa fremgaar af Sven Aggesöns Tekst c. 11: primus . . . legem castrensem & militarem (saaledes gengiver Sven netop efter sin egen Ytring *withærlogh*) transgressor violavit. Hertil kommer et fjærde Sted, hvor samme Udtryk findes, nemlig 38¹¹⁻¹⁵ withirlaghit war trolike takit melle herræ oc mannun sinum oc stoth swa uspiellat i atta konunga daghum . . . oc brødis ey før en i nynde konungs daga; her er *withirlaghit* 'Samfundet' forbundet baade med *taka* og *bryta*; men intet af disse Ord bruges i gammel Tid paa den Maade; derimod har *taka* ligesom i Oldsproget Betydningen «vedtage, antage» (om Love, Beslutninger og lign.; sml. *logtaka*, vedtage som Lov, især alm. i Tillægsformen *logtekinn*). Stedet har altsaa oprindeligt lydt: *withærlogh* waru trolika takin . . . oc stothu swa uspiallath . . . oc brutus ey . . ., «Straffeloven blev ærlig ved-

¹⁾ Derimod har 'bryde Laget' (ikke 'Lavet') Betydningen «ophæve Forbindelsen med, skille sig fra de andre», ligesom det paa Norsk i samme Betydning hedder *brjota* ell. *slita lag* (modsat *vera i lag*, «være forbunden med, sammen med de andre»; se Aasen og Ross).

tagen mellem Herren og hans Mænd og stod saaledes urokket i otte Kongers Tid og blev ikke krænket för end i den niende Konges Tid». Dette stemmer nöje med Sven Aggesöns: *constitutio illa de tali cæde omnino punienda octo regum temporibus constanti firmitate illibata durabat . . . et ante noni regis imperium non est violata c. 11.*

Vi ser altsaa, at den danske Teksts *witherlagh* paa nogle Steder virkelig er Forvanskning af *witherlogh*, saaledes som Jörgensen mente.

Det tredje Sted hos Sven Aggesön, hvor *witherlogh* findes, er i og for sig mindre oplysende for det Spörgsmaal, hvorom vor Undersøgelse drejer sig; men da dette Sted hidtil er blevet opfattet urigtig, maa vi dvæle et Öjeblik derved. Det findes i c. 8 og lyder: *Quod si actor commilitonem suum super injuria sibi illata in witherloghmanne reum esse duorum commilitonum suorum attestacione probare poterit. Siden Stephanius har saa godt som alle opfattet 'witherloghmanne' i Betydningen commilitones (Flt.) eller commilito (Ent.), altsaa svarende til den danske Teksts *withirlagha* eller (undtagelsesvis) *withirlax man (men)*, og A. D. Jörgensen sammenstiller det med norsk *logmaðr* uden i øvrigt at udtale sig nærmere om dette höjst paafaldende Udtryk (S. 58). Herefter maatte Stedet altsaa oversættes: «Hvis Klageren med to Stalbrødres Vidnesbyrd kan bevise, at hans Stalbroder i Anledning af den ham tilføjede Uret er skyldig imod Vederlovsmændene ell. en Vederlovsmænd». Ikke blot vilde dog Ordet *witherloghmanne* i dette Tilfælde indeholde en meget stødende Tautologi; men selve Formen *manne*, der jo kun kan være Hensynsform Ental eller Ejeform Flertal, vilde være ganske urigtig i denne Forbindelse. Imod den ældre Forklaring har Steenstrup derfor med Rette gjort Indsigelse (S. 128 f.), og han har ogsaa været paa rigtig Vej til at se, hvilken Betydning Ordene maa have paa det anførte Sted. Men naar han udtaler, at man kun kan gætte sig til Meningen, da «Teksten her aabenbart er fejlagtig», kan jeg ikke dele denne Opfattelse. Teksten*

er fuldstændig rigtig og giver den allerbedste Mening, naar man blot, hvad Steenstrup selv har gjort opmærksom paa og styrket ved Parallelsteder fra gamle svenske Love, læser *witherlogh manne* i to Ord og forstaar *manne* som Ef. Flt. (= *manna*). Mulig har Formen *manna* staaet i det oprindelige Haandskrift og er af Afskriveren paa Grund af Forholdsordet *in* ved Misforstaaelse bleven ændret til *manne* (Hf. Ent.). Dog er en saadan Antagelse ingenlunde nødvendig, da Formen *manne* meget godt hos Sven Aggesön kan bruges for Ef. Flt.; paa ganske samme Maade finder vi *huskarlesteffne* c. 8 lige foran *witherloghmanne* (= *huskarla stewne* i den danske Tekst). En Skrive- maade *manne* i Ef. Flt. for *manna* (*mannæ*) kan desuden findes selv i de ældste Haandskrifter af skaanske Lov: Runehaandskriftet har saaledes I, 4 næfndræ *manne* (sml. Navneordenes Bøjning i ældre Dansk § 46 Not. 1), og ikke saa ganske sjælden bruges paa lignende Maade *e* i Endelserne i Betydning *a* (*æ*). Det anførte Sted hos Sven Aggesön maa da oversættes: «Hvis Klageren med to Stalbrøders Vidnesbyrd kan bevise, at hans Stalbroder i Anledning af den ham tilføjede Uret er skyldig (har forbrudt sig) imod *witherlogh manne* : Mændenes Straffelov, den for Hirdmændene gældende Straffelov»¹⁾. Dette er en nøjagtig Oversættelse af den danske Tekst 38²⁻³: *matte han thet sanna meth twigge withirlagha manna witne*, «kunde han

¹⁾ Svens *in witherlogh manne reum esse*, «at være skyldig (*reum esse* = *peccasse*) mod Vederloven», paa dette Sted har altsaa ganske samme Betydning som hans *witherlogh violare*, «at krænke Vederloven» c. 11. — Jeg har ogsaa tænkt mig, at *in witherlogh manne reum esse* kunde betyde «være skyldig ifølge Vederloven», idet *in witherlogh manne* da var brugt paa samme Maade som *i laghum* (*manna*) undertiden i de gamle svenske Love (se det ovenfor S. 137 anførte Eksempel fra Østgøtalagen og Schlyters Ordbok l. c.). Dog vilde Brugen af *in* i denne Betydning i Forbindelse med Formen *witherlogh* i Steden for *witherloghum* være højst paafaldende. Min Ven Prof. Gertz, med hvem jeg har raadført mig i den Anledning, mener ogsaa, at Ordene kun kan forstaaes som ovenfor antaget. Men hvad enten *in* her har Betydningen «imod» eller «ifølge», ændrer det jo intet i Opfattelsen af Svens *witherloghmanne*.

(Klageren, som der staar i Begyndelsen af Kapitlet: of annar kerthe, at ..., «hvis nogen klagede over, at» ...) bevise det med to Stalbrødres Vidnesbyrd». I Steden for den danske Teksts 'det', der viser tilbage til Ordene at withirlaxmen (urigt. for *-man*) hawdhe honum uræt giort, «at en Stalbroder havde tilföjet ham Uret», i den foregaaende Sætning, har Sven Aggesön altsaa som sædvanlig udførlig gentaget, hvad der menes med 'det': at hans Stalbroder havde krænket Straffeloven ved den ham tilföjede Uret. Hvad der hos Sven Aggesön maaske støder, eller i hvert Fald kan synes paafaldende, er Udtrykket *witherlogh manne* i samme Betydning som *witherlogh alene*. Men *logh manna* ('Folkets Lov, den gældende Lov') i ganske samme Betydning som *logh alene* forekommer ikke sjælden i det gamle nordiske Lovsprog; saaledes finder vi i norske Love: svá er mælt ok talt (upp sagt) i lögum manna, «saaledes er det bestemt og fremstillet i Loven» Ældre Frostatingslov VIII, 14, Hákonarbók (Járnsíða) 67, Ældre Bjarkøret 155; svá sem mælt er í lögum (lagum) manna Ældre Frostatingslov V, 22, Magnus Hákonssöns nyere Landslov IV, 23. Paa samme Maade bruger de gamle svenske Love *i laghum manna* i samme Betydning som *i laghum varum*, «i vor Lov», eller *i laghum alene* (sml. Schlyters Ordbok, Samling af Sveriges gamla Lagar XIII, S. 317 s. v. I 5) ¹⁾. Det hedder saaledes i Østgøtal. Vinsorþa B. VII: iak afhænde aldrih mik i laghum manna før æn uip þænna man, «jeg afhændede det aldrig efter Loven (*i laghum* = «efter, ifølge Loven», oprindelig et forkortet Udtryk for: «ifølge Bestem-

¹⁾ At *lög manna* ogsaa kan bruges i Betydning «den verdslige Lov» som Modsetning til *guðs lög* eller *kristinn réttur*, «den kanoniske Ret, Kirkeretten», siger sig selv: huarke at guðs lagum né manna Ældre Eidsivatings Kristenret I, 22; svá er mællt í lagum manna, at engi værdur útlægr, nema ... En ef maðr gerer til útlægðar í kristnum rétte ... Ældre Frostatingslov III, 24. Ligeledes i de gamle svenske Love: bathe meth guz laghum oc swa mannæ Kristnubalken af Smålandslagen c. 13 § 8.

melerne i Loven) för end til denne Mand». Her svarer altsaa *lagh manna* (= *lagh*) ganske til Sven Aggesöns *witherlogh manne* (= *witherlogh*).

Paa de tre Steder, hvor Sven Aggesön anfører det danske Navn paa Hirdloven, kalder han den altsaa uden Undtagelse *witherlogh*, og paa det ene af disse Steder er vi i Stand til med Sikkerhed at foretage en Rettelse i den danske Tekst af *witherlagh* til *witherlogh*. I Overensstemmelse hermed og i fuld Tilslutning til Sven Aggesön har vi ogsaa paa flere andre Steder ved at foretage samme Rettelse kunnet føre Loven tilbage til dens oprindelige Skikkelse.

Tilbage bliver imidlertid et Par Steder, hvor *witherlagh* aabenbart har Betydningen 'Lavet', Samfundet, for hvilket 'Vederloven' gjaldt, og hvor dette Ord ikke kan erstattes med *witherlogh*, 'Loven'. Jeg sigter hermed til Udtrykkene: of konung wil annan man af withirlagh kumma, «hvis Kongen vil udstøde en Mand af Samfundet» 37⁸, og: matte konung ... honum san göra at sak ..., tha hawer han withirlagh tapat oc sik sielwan forgiort, «kunde Kongen overbevise ham om Beskyldningens Riglighed, da har han mistet (sin Ret til at være Medlem af) Samfundet og forbrudt sit Liv» 37¹⁷⁻²⁰. Det samme gælder Ordet *withirlax ret* i Indledningen til Loven om den for Samfundet gældende Lov, Lavsskraaen. Denne kunde naturligvis med et almindeligt omfattende Navn kaldes *logh*, *ræt* eller *lags ræt*; men i Steden for et af disse Udtryk finder vi her *withirlax ret* i samme Betydning som det gamle *withærlogh*. Hertil kommer endelig de foran nævnte syv Steder, hvor vi har Udtrykket *withirlagha man* (*men*, *manna*), og de to Steder, hvor der i Steden for staar *withirlax men*, og hvor baade *withirlogh* og *withirlagh* altsaa i Virkeligheden bruges om 'Samfundet'. Bægge Udtryk betyder nemlig «Mand (Mænd, Mænds), der hører til Samfundet», og det er vel netop det forholdsvis hyppige Udtryk *withirlagha man* (*men*), der har forledet A. D. Jörgensen

til den urigtige Slutning, at *withærlogh* baade betyder Straffeloven og det Samfund, for hvilket Loven var givet¹⁾.

¹⁾ Ogsaa i et Par senere Forordninger, der viser tilbage til Bestemmelserne i den gamle Vederlov, finder vi Ordene *withærlagh* og *withærlogh* sammenblandede, idet bægge bruges i Betydning 'Samfund' ganske som i Vederlovens *withærlags man* og *withærlagha man*.

I en Forordning, som vistnok er givet af Kong Abel 1251 (Aarsberetninger fra det Kgl. Geheimearchiv V, S. 9 ff.) hedder det: si decurio sine causa decurionem interfecerit § 9, si decurio alium accusauerit ad regem § 11. Den gammeldanske Oversættelse af denne Forordning (trykt efter et Haandskrift i Stockholm hos Kofod Ancher, Lov-Historie II, S. 548 f. og derefter i Aarsberetn. l. c. S. 11 f.) gengiver *decurio* paa første Sted ved *hof man* (af en hof man dræpær en annæn hof man), men har paa det sidst anførte Sted: hwa sum wrogher sin *withærs laxman* til kung, «hvo som anklager sin Stalbroder for Kongen». En Forordning af Kristoffer I(?) om Majestætsforbrydelse, der findes i det Rantzauske Haandskrift umiddelbart efter 'Vederlagsretten' (Aarsberetn. l. c. S. 15) bruger ligesom denne Ordet *withirlagh* i Betydning 'Samfund', idet det betegner et bestemt Forbund inden for Syslet: siquis impetitus fuerit a rege super crimine leso (Fejl for *lese*) maiestatis, duo de illa syss, qui melioris sunt opinionis, residentes, in qua acusatus residet, quindecim de *withirlagh* nominabunt, qui . . . ., «hvis nogen anklages af Kongen for Majestætsforbrydelse, skal to ansete Mænd fra det Syssel, hvori den anklagede bor, udnævne 15 Mænd af 'Vederlaget', som . . . .». I det omtrent samtidige Haandskrift AM 40^{4o} skrives *vetherlag* og i det lidt yngre Delagardieske Haandskrift Nr. 44 i Upsala *vetherlagh* (Kofod Ancher, Lov-Historie II, S. 550).

Medens de to nævnte Forordninger altsaa har Formen *withærlagh*, bruger en tredje Forordning, som uden Tvivl skriver sig fra Kristoffer I og er bevaret i det Arnåmagn. Haandskrift Nr. 12 8vo fra sidste Halvdel af 15. Aarh. (Aarsberetn. l. c. S. 12 ff.), stadig Formen *withærlogh* (aldrig *withærlagh*), f. Eks. si negauerit et lesus probare potuerit per sex testes de *withærlogh*, emendet vt prius vel cadat a *withærlogh*, «hvis han (den anklagede) har nægtet det, og den saarede har kunnet bevise det ved seks Vidner af 'Vederloven', skal han bøde som tidligere (nævnt) eller udstødes af 'Vederloven'». Her svarer *per testes de withærlogh* jo ganske til *meth withirlagha manna witne* i Vederloven, medens *cadat a withærlogh* maa jævnføres med dennes *af withirlagh kumma*, «udstøde af 'Vederlaget'». Brugen af *withærlogh* i denne Forordning om 'Samfundet' (ikke om 'Loven') stemmer imidlertid kun med Vederlovens *withirlagha man* = *withirlags man*, men er i øvrigt ganske enestaaende, da *withærlogh* uden for den nævnte Sammensætning ellers altid betyder Loven. Medens vi fandt, at *withærlogh* i Vederlovens danske Tekst oftere urigtig var ombyttet med *withærlagh*, er i Forordningen omvendt *withærlagh* 'Samfund' ændret til *withærlogh*. Paa det første

Sammenligner vi nu Sven Aggesöns Bearbejdelse med den danske Tekst, finder vi, at han overalt gengiver dennes *withirlagha man (men)* med *commilito (commilitones)*, 'Kammerater, Stalbrødre', saaledes duorum commilitonum suorum attestacione c. 8 = meth twigge withirlagha manna witne 38³, minores vero controversias duorum commilitonum testimonio placuit terminare c. 9 = smerre dele skula alla stethies meth twigge withirlagha manne eth, «mindre Stridigheder skal alle afgøres med to 'Vederlovsmænds' (Samfundsbrødres, Stalbrødres) Ed» 38⁹⁻¹⁰. Samme Udtryk bruger Sven Aggesön naturligvis paa de to Steder, hvor den danske Tekst har *withirlax men*: of annar kerthe, at withirlaxmen (urigtig for *-man*, som det følgende viser, og som ogsaa Sven Aggesön har) hawdhe honum uræt giort, tha skulde thet delis a huskarla stewne, «hvis nogen klagede over, at en Stalbroder havde gjort ham Uret, da skulde det forhandles paa et Møde af Huskarlene» 38¹⁻² = si quis ergo commilitonem suum convitiis aut contumeliis afficeret, vel quibuslibet injuriis provocaret, ea de re . . . in colloquio, quod dicitur huskarlesteffne, actionem institui placuit c. 8; alla withirlaghx men (Hf. Flt.) 39¹⁻² = universis commilitonibus, ejusdem legis foederi astrictis c. 11 (S. 18¹¹). Paa det sidste Sted er Udtrykket noget fyldigere ved Tilføjelsen 'ejusdem legis foederi astrictis'; men netop ved denne Tilføjelse har Sven Aggesön uden Tvivl søgt at gengive Meningen af det danske Ord, som han skulde overføre paa Latin, saa nøjagtig som muligt.

Sted, hvor dette Ord anvendes i Forordningen, har vi netop den ovenfor anførte Forbindelse *testes de withærlogh*, der har ganske samme Betydning som Vederlovens *withirlagha manna witne*, «Samfunds mændenes Vidnesbyrd». Der kan saaledes næppe være Tvivl om, at Forordningens *withærlogh* er abstraheret af Vederlovens *withærlagha*, som sproglig set jo er den regelmæssige Ejeform til *withærlogh*. Medens A. D. Jörgensen lægger stærk Vægt paa Formen *withærlogh* i denne Forordning, nævner han slet ikke, at de to andre Forordninger bruger *withærlagh*, der jo strider mod hans Theori; ja, han ændrer endogsaa stiltiende den sidstes «quindecim de *withirlagh*» til «15 Mænd af *witherlogh*» (S. 80).

Spørger vi da om det gamle danske Navn paa det Samfund, der var underkastet Vederloven (*legis foedus*), og om Navnet paa dets Medlemmer (*commilitones*), kan Svaret næppe være tvivlsomt, saa meget mindre, som det virkelig er bevaret et enkelt Sted i den danske Tekst, nemlig 37²⁷: off annar brydir i laghit, «hvis nogen forbryder sig i Lavet». Her staa*er* *lagh* altsaa i samme Betydning som *withirlagh* paa de tre foran omtalte Steder, hvor det har Betydning 'Samfund, Selskab' og derfor ikke kan ombyttes med *withirlogh*. Paa det sidste Sted er *withirlax ret* traadt i Steden for *withærlogh*, paa de to andre Steder har der i Steden for *withirlagh* oprindeligt staaet *lagh*. Dette er netop det gamle, til vore Dage bevarede Udtryk for et Samfund, en Korporation, for hvem de samme Retsregler, Vedtægter gælder¹⁾. Medlemmerne af et saadant Samfund kaldtes naturlig *lagsmænn* (*laxmæn*); *lagsmaðr* er jo et gammelt nordisk Ord for 'Kammerat, Stalbroder'. Netop i denne Betydning bruges Ordet i skaanske Lov V, 4 (Schlyter c. 87): brytær man up dør annærs manz oc haur han fæm laxmæn mæþ fæm fulk wapnum (efter det Hadorphske Haandskrift, Runeh. mangler; alle andre gamle Haandskrifter har ligeledes Ordet *laxmæn*), «opbryder en Mand en anden Mands Dør og har han fem Kammerater (med sig) med fem Krigsvaaben». Jeg tvivler derfor ikke om, at Ordet *lagsman* (*-mæn*) har staaet i den oprindelige danske Tekst paa alle de

¹⁾ Ved Siden af det nordiske Lag optoges det fremmede Gilde (mnt. *gilde*, oldeng. *gild*, eng. *guild*) i de nordiske Sprog allerede i Løbet af det 13. Aarh. (i Flensborg Stadsret findes afvekslende *lagh* og *gild*). Senere bruges for *lagh* og *gilde* ogsaa jævnlig Selskab (mnt. *selschap*, *selschop*) og Kompagni (mnt. *kumpanie*) eller Broderskab (mnt. *broderschap*, *-schop*). I Odense Skomagervendes Skraa 1405—6 (Danmarks Lavsskraaer ved C. Nyrop, S. 14 ff.) forekommer *schomaghere lagh* én Gang, men ofte *sælschap* og *kumpanyæ*; Københavns Bagersvendens Skraa 1403 (ibid. S. 3 ff.) har i Indledningen *bagere gilde oc selskappet* og lige efter *eth brodereskap oc lag*; *laghet* bruges ligeledes § 7, men ellers overalt *broderscap* undtagen paa tre Steder i Slutningen, hvor det atter hedder *selskappet*.

ni Steder, hvor vi nu finder *withirlagha* eller *withirlax man* (*men*), og at det er dette Ord, som Sven Aggesön gengiver med *commilito* (*commilitones*); naar han et Sted tilføjer «ejusdem legis foederi astricti», har han netop søgt at give en nøjagtig Forklaring af bægge Led i *lagsmæn*.

Navnet paa det militære Korps, for hvilket Knud d. store udstedte Vederloven, var efter Sven Aggesön *thinglith*¹⁾, 'Ting-

¹⁾ Quam catervam suo idiomate *thinglith* nuncupari placuit c. 2 Sl. (den danske Tekst bruger Ordet *hirðh* 36⁴). Angaaende Navnet *thinglith* bemærker Steenstrup (S. 130 f.), at han nærer Betænkelighed ved at anvende dette Navn, da det paa Dansk kun forekommer i en eneste Kilde og ikke findes paa Islandsk. Rigtignok, tilføjer Steenstrup, er den Kilde, hvori det findes, netop Sven Aggesöns 'Vederlagsret'; «men det bør bemærkes, dels at Tekstformen ingenlunde er velbevaret, dels at den dog først skriver sig fra det 12. Aarh.s Slutning, hvor Traditionen kunde have afkortet Ordet stærkt». Jeg finder dog ingen Grund til at nære Mistro til det af Sven Aggesön overleverede Navn. I Modsætning til Steenstrup maa jeg nemlig hævde, at Svens Tekst er bevaret i særdeles god Skikkelse, hvilket ogsaa gælder de danske Ord, som han anfører, og som alle forekommer i fuldstændig rigtige Former i Teksten (foruden de foran nævnte *witherlogh*, *witherloghmanne* og *huskarlesteffne* finder vi *boran* og *farthing* c. 9, *nithingsorth* c. 10 & 11, *gorsum* c. 11). At Ordet *þinglið* ikke findes i den islandske Litteratur, kan naturligvis ikke bruges som Bevis for, at det er urigtigt. Jeg skal blot minde om, at et andet til Hirden nøje knyttet Navn, *heimþegi*, *hémþegi* er velbekendt fra Dansk, men heller ikke findes i Islandsk (sml. mine Danske Runemindesmærker I, S. 88 f.). Enhver Tvivl om Rigtigheden af Navnet *thinglith* maa imidlertid svinde, naar vi ser, at det kan paavises allerede ved Midten af det 11. Aarh., nemlig paa en Runesten i Kålstad (Häggeby Sogn, Håbo Herred) i Uppland (Bautil 349, Liljegren 50, Dybeck fol. I, 21, G. Stephens i Archæologia XLIII, London 1871, S. 117, Upplands fornminnesförenings tidskr. I, 1, S. 54 og I, 5, S. 90). Indskriften, hvis Læsning og Tolkning ikke synes mig at frembyde nogen som helst Vanskelighed, lyder nemlig: .sterkar . auk . hioruarþr . letu . reisa . þesa stein at × faþur sin keira . sum . uestr . sat . i . þikalipi . kuþ hialbi salu o: «Sterkar og Hjørvard lod rejse denne Sten efter deres Fader Gere, som sad (opholdt sig) vestpaa (i England) i 'Tingelid'. Gud hjælpe hans Sjæl». Formen *þikalipi* o: *þingalið* adskiller sig jo kun ved *a* i *þinga-* fra Sven Aggesöns *thinglith*, og at Indskriften, som vi maatte vente, har bevaret den ældste Form, fremgaar af det islandske Navn *þingamannalið*, der ligesom *þingamenn* netop er det i de ældste Kilder forekommende Navn paa de Krigere, der var i Sven Tjugeskægs og hans Efterfølgeres Tjæneste i England.

skaren', og dets Medlemmer hed *húskarlar*¹⁾. I juridisk Henseende dannede Korpset et Samfund, *lagh*, 'Lav', der stod under en fælles, særlig for dette Korps gældende Lov (*withærlogh*); herefter kaldtes Samfundets Medlemmer *lagsmæn*, 'Lavsmænd', Kammerater, Stalbrødre. Senere forvanskedes *lagh* til *withær-lagh*, og *lagsman* blev følgelig ogsaa til *withær-lagsman*; men ved Siden af dette sidste Udtryk fik man tilsyneladende ved yderligere Forvanskning *withær-laghaman*. Det ligger nemlig nær at antage, at dette *withær-lagha* er fremkaldt af den følgende Ef. Flt. *manna* i det oftere forekommende Udtryk, der oprindeligt lød *twiggia lagsmanna*. Her ændredes *lagsmanna* altsaa til *withær-lagsmanna* og dette atter til *withær-laghamanna*.

Alle disse Forvanskninger vilde jo være fuldt forklarlige og forstaalige paa en Tid, da Sprogbevidstheden var sløvet, saa at man ikke længer havde nogen Følelse af Ordenes oprindelige Betydning. Og de Haandskrifter, hvori Vederloven er opbevaret, er saa unge, at de omtalte Forvanskninger ikke kan vække vor Forundring. De er sikkert endogsaa betydelig ældre end disse Haandskrifter og skriver sig vistnok fra en Tid, da man endnu var paa det rene med, at Knud den stores Hirdlov havde Navnet

---

Senere finder vi ogsaa den til Sven Aggesöns *thinglith* svarende Form *þingmannalið*. Runestenens *þingalið* forholder sig til det senere *þinglið* ganske som *þingadeild* i Íslendingabók forholder sig til det senere *þingdeild*, og ogsaa i andre Ord bruger Islandsk jo Sammensætninger med *þinga-*, ikke med *þing-*. Selv om vi kun kendte Ordet i den af Sven Aggesön overleverede Form *þinglið*, vilde jeg ikke nære Tvivl om, at *þing-* virkelig er det nordiske *þing* og ikke, som Kinch mener, skal udledes af *þegn*, 'fri Mand og Kongens Tjæner', eller, som Steenstrup antager, er opstaaet ved Forvanskning af oldeng. *þegnung*, *þénung*, *þéning*, 'Tjæneste'. *þingalið* (*þinglið*) er 'Tingskaren', den 'Krigerskare', der samledes paa Tinge for at dömmen efter 'Vederlovens' Forskrifter (sml. den følgende Anmærkning).

¹⁾ Hos Sven Aggesön forekommer Ordet kun c. 8 i Forbindelsen *húskarlesteffne*. Den danske Tekst har samme Udtryk (*húskarla stefne*) 37¹⁰, 38²⁻⁵ og desuden *húskarla dom* 38⁸. Sven Aggesöns og den danske Teksts 'Húskarlestævne' betegner Møde (Forsamling) af Huskarléne og har altsaa samme Betydning som *húskarlaþing*. Det Ting, som der her sigtes til, er vel snarest Kongens 'Husting'.

withærlogh, og at dette Ord kun betegnede Loven, ikke tillige det Samfund, for hvilket Loven gjaldt. Fra det oprindelige gamle Navn paa Loven overførte man da Forholdsordet *withær* paa det 'Lav', for hvilket Loven var givet. Til Forskel fra de mange andre 'Lav', som efterhaanden var dannede (*skomaghere lagh* o. s. v.), gav man det *lagh*, som stod under 'Vederloven', Navnet 'Vederlaget', som i denne Betydning ikke oprindeligt tilhører de nordiske Sprog.

At Ordet *withærlagh* paa den Tid, til hvilken vore Haandskrifter hører, og endnu tidligere har faaet Indpas i Sproget i Betydning «Samfund», beror dog ikke, saaledes som man kunde formode, udelukkende paa en ved Misforstaaelse fremkaldt Nydannelse, der er foregaaet inden for Sproget selv, men skyldes efter min Mening først og fremmest Indflydelse fra Neder-tysk, der har gjort sig gældende i dette som i saa mange andre Tilfælde.

Forholdsordet *withær* i *withærlagh*, *withærlogh* svarer som bekendt til højtysk *wider*, nedertysk *weder*, *wedder*. Man maa imidlertid paa Dansk nøje skelne mellem de meget faa ægte nordiske Ord, der er sammensatte med *veder-* (*Vederlag*; *vederhæftig*, *vederstyggebig*¹⁾), og de langt talrigere fra Nedertysk

¹⁾ Tillægsordet '*vederhæftig*' skyldes senere Tids Forvanskning af '*vederhættig*', der er dannet af' det i vort gamle Sprog hyppig forekommende Udtryk *hættæ* (= oldn. *hætta*, sætte i Vove, paa Spil) *withær* eller *with*, sætte i Vove, paa Spil ved eller imod noget; sætte, stille imod til Sikkerhed for noget: skaanske Lov VI, 5 han fly oc hættæ with sialuum sæ (i AM 41 4to og andre gamle Haandskrifter; det Had. Haandskr. har i samme Betydning det usædvanlige *hættæ fore sic sialuum*, Runeh. mangler), «han fly og vove sig selv (sætte sit Liv i Vove) derved»; jyske Lov I, 30 hwær thær annæns wærræ skal wærræ, han skal havæ swa mykæt with at hættæ, svm han takær vndær sinæ wærræ, «enhver, som skal være en andens Væрге, han skal have saa meget at stille til Sikkerhed, som han tager under sit Væрге(maal)», og saaledes ofte. I den skaanske Stadsret c. 57 hedder det i alle gamle Haandskrifter: thette ær logh mellom the, ther wither hawe at hætte hws eller iordh eller bolpenninge; æn hwilken man ey hawer wither at hætte . . . ., «dette er Lov mellem dem, der har Hus eller Jord eller

optagne eller efter Nedertysk dannede S sammensætninger med *veder-*, som var almindelige i gammel Dansk, men hvoraf de fleste senere atter forsvandt, saa at kun et Par er bevarede til den Dag i Dag (*vederfare*, *vederfares* = mnt. *wedderwaren*, 'widerfahren'; *vederkvæge*, *Vederpart*¹⁾). Af Ord, der tidligere var almindelige, men for længst har maattet vige for andre Udtryk, anfører jeg 'Vedermod' (gl. da. *wethermodh*) og det ensbetydende 'Vedervilje' (*wetherwilie*, *wetherwilghe*), «Fortræd, Fortrædelighed» (mnt. *weddermôt*, *wedderwille*, det første

Løsøre at stille som Sikkerhed; men den Mand, som ej har noget at stille som Sikkerhed . . . ». I Steden for Ordene *wither have at hætte hws* har nogle meget unge Haandskrifter imidlertid *vederhettig er med huss* og i Steden for *hawer wither at hætte* paa samme Maade er *vederhettig*; i et enkelt sent Haandskrift er *vederhettig* ombyttet med det deraf forvanskede *wederheftig*. Formen *vederhættig* forekommer ogsaa i Privilegium for Odense 1477: Seyer han ney . . . oc festher logh for segh, thaa skall han setthe wetherhettig loffwen for segh (Kolderup-Rosenvinge, Samling af gamle danske Love V, S. 206¹³) og i Kristjan II's Haandfæstning 1513: er wor foggit icke wederhættig, tha skulle wii selft rette skaden vp igien (Aarsberetn. fra det Kgl. Geheimearchiv II, S. 60²¹). Derimod bruges *vederhæftig* af P. Eliæ (f. Eks. Danske Skrifter I, S. 154², 165¹⁶) og i Chr. V's danske Lov I, 5, 1: Dommere skulle være vederhæftige og Uberygtede Dannemænd. Ogsaa 'hætte ved el. veder' blev ved senere Misforstaaelse ændret til 'hæfte ved el. veder' (Chr. V's danske Lov III, 17, 5: hvo som andens Væрге skal være, hand skal have saa meget ved at hæfte, som hand tager under sit Værgemaal; sml. den samme Bestemmelse paa det ovenfor anførte Sted i jyske Lov). Formen *vederhæftig* er ogsaa trængt ind i Svensk.

Ligesom *vederhættig* (*-hæftig*) dannedes af *hætte ved* (*veder*), saaledes er *vederstyggeelig* dannet af det gamle *stygges ved* el. *veder* (= oldn. *styggiask við*), «føle Afsky for» (se Molbech, Dansk Glossarium II, S. 161 s. v. *stygge*, S. 270 s. v. *vederstygge*, *vederstygges* og sml. *meneskæ* skal ey *wederstygghes* ath æthæ roth kiøth i mantz lygynnæ Lucidarius ed. Brandt S. 16²⁴).

¹⁾ 'Vederpart' nu kun i Lovsproget = Modpart. Et andet gammelt Lovord med samme Betydning, der tilsyneladende har et ægte nordisk Udseende, er jyske Lovs *withærsakæ*, Modpart, den, der har rejst Klagen (swærs man frithløs, oc wilæ hans withærsakæ æi bot takæ II, 22); men Ordet, som ellers ikke forekommer i det gamle nordiske Lovsprog, er nedertysk *weddersake*, der netop har Betydningen Modstander, 'Widersacher'.

endnu bevaret i norsk *vedermot*, «Modgang») ¹⁾. Af de ægte nordiske Ord forekommer baade det helt forældede '*Vedergæld*' og det endnu almindelige '*Vederlag*' i Mnt. i samme Betydning som i Dansk (*weddergelt*, *weddergelden* = oldn. *gjalda við*; *wedderlach* ell. *-lage*). Ved Siden af *wedderlach* (*-lage*) bruger Mnt. ogsaa med en anden Afledningsendelse *wedderlegginge*. Dette sidste Ord har dog ikke blot Betydningen '*Vederlag*', Erstatning, men ogsaa den specielle Betydning '*Indskud af en Kapital for at blive Deltager i en Handelsforretning*'; hertil svarer Udsagnsordet *wedderleggen*, '*indskyde en Kapital i det nævnte Öjemed*'. Det hedder saaledes: *wedderlegginghe eder gheselschap van copmanschepe* og lign. (se Schiller-Lübbers, *Mittelniederdeutsches Wörterbuch* V, S. 630 f.).

Fra Nordtyskland overførtes denne Form for Kompagniskab i Handelsforetagender tidlig til Danmark og Sverig med de nedertyske Udtryk derfor. I Magnus Erikssons Stads-lag (Schlyter, Samling af Sveriges gamla Lagar XI) forekommer baade Udsagnsordet *widher læggia*, '*indskyde en Kapital som*

¹⁾ Et andet fra Nederty. optaget Ord, som tidlig atter blev fortrængt af Dansk, men har holdt sig i Svensk, er '*Vederspil*', svensk *vederspel* 'det modsatte'. Jeg anfører dette Ord her, fordi det har givet Anledning til en morsom Misforstaaelse. I Digtet om Dværgekongen Lavrin V. 123 —26 (Brandt, *Romantisk Digtning fra Middelalderen* II, *Gammeldansk Læsebog* S. 209²⁵⁻²⁶) svarer Mester Hildebrand Kong Didrik, der havde krænket ham ved at sige, at han ikke vilde fæste Lid til hans Tale, med følgende Ord:

haffde thet giord ien annen myn ligæ,
 iech skulde hanum aldrig fod fra wige,
 føræ æn iech skulde swaræ ther til
 och driwe medh hanum iet weder spil.

I gammeld. Læseb. forklarer Brandt *weder spil* som '*Vejr-spil*, *Himmelspræt*', og samme Forklaring gentages af C. E. Secher i Ordlisten til *romant. Digt.* S. 276 ('spille, lege Himmelspræt med ham'). Men *weder spil* er mnt. *wedderspel*, '*Widerspiel*', egl. '*Modspil*': jeg skulde drive (øve) et Modspil med ham æ: kæmpe med ham. Paa samme Maade forekommer senere: holde Vederspil med eller imod én = «optræde som éns Modstander» (Saa hulde oc Erekebisperne vdi de Dage altid Veder-spil imod Kongerne Ar. Huitfeldt, *Danmarckis Rigis Krønnicke* V, S. 137).

Deltager i en Handelsforretning, og Navneordet *widherlægning*, 'Indskud af en Kapital i dette Öjemed'. Den tyske Oversættelse af Stadslagen fra 1709 bemærker i den Anledning: «vorzeiten der Gebrauch gewesen, dass der Kauffleuthe Diener, wenn sie bey ihren Herrn ausgedienet, als junge Anfänger, umb den Kauff-Handel desto leichter und gründlicher zu erlernen, mit andern zu erst in Compagnie-Handel treten, und ihr Vermögen dazu einbringen musten» (Schlyter S. 475 f.). En lille Afvigelse fra det nedertyl. Ord, aabenbart fremkaldt ved en Bestræbelse efter at give det et mere nordisk Udseende, viser sig i Afledningsendelsen *-ning*, ligesom Forholdsordet naturligvis har antaget den nordiske Form *widher-* (*widherlægning* = mnt. *wedderlegginge*). En stærk, men let forklarlig Forkortning finder vi i S sammensætningen *widherlæg man*, 'Kompagnon' (Stadslagen S. 382⁷); her er altsaa hele Afledningsendelsen *-ning* bortkastet, uden Tvivl fordi en Form *widherlægninga man* vilde lyde alt for slæbende. For *widherlæg man* bruger yngre Haandskrifter *witherlags man* og et Haandskrift fra Midten af 15. Aarh. (omtr. samtidigt med vore Haandskrifter af Vederloven) *vidherlaghaman*. Ved Siden af det til Mnt. temmelig nøje svarende *widherlægning* finder vi i Svenske ogsaa tidlig Formen *widherlægghi* ved Tillæmpning til det gamle Ord *lægghi* 'Leje' (= oldn. *læggi*). Netop dette Ord har vist ogsaa i Forening med Udsagnsordet *widher læggia* øvet sin Indflydelse ved Dannelsen af Stadslagens *widherlæg man*. Desuden bruges Ordet *widherlægghi* ikke blot i den oprindelige Betydning om Deltagelse i Handelsforretning, men ogsaa om S sammenslutning i andet fælles Öjemed. I de saakaldte «Lydekini excerpta et adnotationes» til Vestgotalagen (fra Beg. af 14. Aarh.) § 85 (Samling af Sveriges gamla Lagar I, S. 270; Klemming, Småstycken på forn Svenska, S. 204) hedder det: bindir mæper stapwæ meþ manni oc leogia wiper læghe meþ witnum eller vpnum breuum þæn sum þæt bryter gialdi vt wiperleghet, «slutter en Mand en Overens-

komst med en anden, og gör de et S sammenskud i Vidners Overværelse eller ved skriftligt Bevis, da skal den, som bryder det, udbetale Indskuddet». (Det er ikke klart, hvilket specielt Tilfælde der her sigtes til.) I den bevarede Kristnubalk af Smålandslagen (sidste Halvdel af 14. Aarh.) c. 2 § 1 bruges *ganga i wiperlæghi* om at «forene sig til fælles Arbejde» og *withirlæghis brut* om «Forsømmelse af det fælles Arbejde», hvor det andet samtidige Haandskrift har *wither lagha brut* (Samling af Sveriges gamla Lagar VI, S. 98² og Not. 26). Ogsaa i Magnus Erikssons Landslag (Samling X) forekommer *wiper læghe* paa samme Maade om «Sammenslutning i fælles Öjemed»: boa bønder i by saman, þa læggia þe wiper læghe vm hiorþhald sit ɔ: de slutter sig sammen med Hensyn til Vogtning af deres Kvæg (S. 194⁸). Samme Bestemmelse findes i Kong Kristoffers Landslag (Saml. XII), hvor Ordet i de to ældste Haandskrifter skrives *widherlæghe*, i de noget yngre *widherlaghu* el. *widherlagha* og i de yngste *widherlag* (S. 211⁶ og Not. 38).

Ogsaa i Dansk fra det 15. Aarh. og senere finder vi *vederlaghe* (den ældre Form) og *vederlag* i Betydning «Kompagniskab (mellem Købmænd)». I Kristjan I's Forordning fra 1475 om Købmandskab mellem Danske og Tyske (Aarsberetn. fra det Kgl. Geheimearchiv V, S. 72¹⁴) heddet det: Jtem at enghe wore borghere eller vndersate skulle thage fræmmede købmentz penninge eller gotz eller hawe wederlaghe meth them. I samme Konges Forordning om Handel og Købmandskab fra 1477 og i Kong Hanses Forordning om Købmandskab fra omtr. 1490, der dog bægge kun er bevarede i sene Afskrifter, skrives *vederlag* (ib. S. 74⁴ og S. 77⁶). I Kortvending (Haandskrift fra Slutn. af det 16. Aarh.), udg. af S. Birket Smith, Kbh. 1866, V. 3127 bruges «*Vederlages-svend*» om en ung Mand, som Principalen gör delagtig i Forretningen:

Men siden ieg wd thiill kiøbsted kom,
tha haffuer ieg tientt ind kiøbmand from,
handtt gjorde mig thiill syn wederlagis suend.

Samme Udtryk forekommer V. 601:

Ieg haffuer oc wde mynne wederlagis suenne.

Ligeledes hedder det i en gammel Raadstuebog i Aalborg (i en Optegnelse fra Midten af det 16. Aarh.): huilcken kiøbmandth som will haffue nogen vederlags suene, tha skulle same vederlags suene mwe bruge theris oc theris hosbonds beste ther mett vti two samfelde aar, før the besueris anthen mett borger-skaff eller andhen bys tyng (Samlinger til jydsk Historie og Topografi II, S. 151)¹).

Tidlig optoges altsaa det nederty. *wedderlegginge* i sin specielle Betydning «Kompagniskab mellem Købmænd» i Svensk og uden Tvivl ogsaa i Dansk i Formen *withærlægning*; men det optræder ogsaa i Formerne *withærlægghi* Ik., *-lagha* Huk. (*-laghe* Hak.), *-lag* Ik., idet det nederty. Ord som saa ofte ellers hurtig tillæmpedes efter et gammelt nordisk Ord, her *lægghi* 'Leje', *lagha* (i Sætninger som *tillagha* = oldn. *tillaga*, hvad der ydes, Bidrag, af *leggja til* ligesom *vidrlaga* af *leggja vid*; sml. foran S. 128 f.)²) og *lagh*, Lav, Selskab. I 'Vederloven'

¹) I en ganske usædvanlig Betydning anvendes Ordet *Vederlagsmand* af P. Eliæ «Imod Malmøbogen 1530» (efter Haandskrift fra sidste Halvdel af det 16. Aarh.): (Christus) ther mett sijn hellige død oc pijn er bleffuen een mijddeler oc een wederlawss Mand emellom Gud faders børlige wrede oc werdsins wfordraffuelige synd (Povel Eliesens Danske Skrifter ved Secher I, S. 359). Dette 'Vederlagsmand' udgaar aabenbart fra 'Vederlag' i den oprindelige Betydning: Kristus har ved sin Død ydet det 'Vederlag' for Menneskenes Synd, som den guddommelige Retfærdighed krævede; 'Vederlagsmand' har altsaa her Betydningen 'Forsoner'.

Det er ikke undgaet Kinchs Opmærksomhed, at Ordet *Vederlag* «endnu i det 15. Aarh.» bruges om Kompagniskab (mellem Købmand); men han anfører dette som Bevis for, at *withærlagh* er et ægte gammelt dansk Ord for «Samfund, Samlag» (Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1875, S. 261 f. Not. 1). At Ordet i denne Betydning tværtimod er dannet i senere Tid ved Paavirkning fra Nedertysk, har han ikke set.

²) Samme Form (ældre svensk *lagha*, dansk *laghæ*) fik ogsaa det mnt. *lage* Hu., der meget tidlig optoges i Svensk og Dansk i den specielle, i Nederty. almindelige Betydning «Baghold» (særlig i Forbindelsen *lage leggen*, «lægge Baghold, efterstræbe»); saaledes allerede i jyske Lov III, 22

laa det nær at ombytte det oprindelige nordiske *lagh* med 'vederlag', som paa den Tid, til hvilken vore Haandskrifter hører, netop var blevet den almindelige Form i Svensk og Dansk for det nederty. *wedderlegginge* «Kompagniskab (mellem Købmænd)». Om de Personer, der indgik Kompagniskab, bruger gammel Svensk, som vi har set, baade *widherlægs man*, *widherlagha man* og *witherlags man*. Det kan da ikke undre os i et skaansk Haandskrift fra første Halvdel af 15. Aarh. ligeledes at finde baade *witherlagha man* og *witherlags man* brugte i samme Betydning om de til *witherlaghit* 'Kompagniskabet' hørende Mænd; men *witherlagha* i *witherlagha man* udgaar da slet ikke fra det gamle *witherlogh*, men er Ef. Ent. af det nydannede Hunkönsord *witherlagha* (eller et samtidigt Hankönsord *witherlaghe*), der efterhaanden fortrængtes af *witherlagh*.

---

of annæn warthær laghæ laght, «hvis der lægges Baghold for én» (sml. Chr. V's danske Lov VI, 12, 2 overfalder nogen anden . . . eller haver lagt sig i Veje og Lave for hannem); Odense Skomagersvendens Skraa § 14 huo ther laghæ lægger for sin sælschaps brother (mellem *ther* og *laghæ* er med en nyere Haand urigtig tilföjet *i*, som Udgiverne optager i Teksten; se Nye danske Magazin VI, S. 56 Not. d og Danmarks Lavskraaer ved C. Nyrop, S. 19).